O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AGROLOGISTIKA XIZMATINI RIVOJLANISH IMKONIYATLARI

Karimjanova Ra’noxon
Namangan davlat texnika universiteti “Marketing” kafedrasi katta o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.19811220

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida agrologistika xizmatlarining vujudga kelishi, rivojlanish bosqichlari va iqtisodiyotdagi o‘rni tahlil qilingan. Mamlakatda agrologistika xizmatlarini rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda huquqiy baza, infratuzilma holati, moliyaviy va kadrlar masalalari hamda raqamli yechimlar joriy etish istiqbollari ko‘rib chiqilgan. Natijalar qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining yo‘qotishlarini kamaytirish, eksport salohiyatini oshirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashda agrologistikaning strategik ahamiyatini isbotlaydi.*

Kalit so‘zlar: *agrologistika, qishloq xo‘jaligi, logistika tizimi, sovutish zanjiri, logistika markazi, eksport salohiyati, infratuzilma, ta’minot zanjiri, saqlash va tashish, raqamli logistika.*

O‘zbekiston Respublikasida agrologistika xizmati so‘nggi yillarda jadal rivojlanib, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini samarali boshqarish maqsadida vujudga kelgan. Bu xizmatning paydo bo‘lishida qishloq xo‘jaligi eksportini diversifikatsiya qilish, mahsulotlarning sifatini oshirish va yetkazib berish zanjirlarini takomillashtirish zaruriyati katta rol o‘ynagan. Food and Agriculture Organization (Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti) — Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) maxsus agentligi bo‘lib, qishloq xo‘jaligi, o‘rmonchilik, baliqchilik va qishloq hududlarini rivojlantirish sohasida xalqaro hamkorlikni muvofiqlashtiradi. FAO ma’lumotlariga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining 30 foizgacha qismi yig‘im-terimdan keyingi logistika bosqichlarida yo‘qotiladi [1]. O‘zbekistonda ham bu ko‘rsatkich dastlabki yillarda 20–25 foizni tashkil etgan bo‘lib, zamonaviy agrologistika markazlarining joriy etilishi bilan bu raqam sezilarli darajada pasaymoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda turli hududlarda zamonaviy agrologistika markazlari tashkil etilib, ularda meva-sabzavot mahsulotlarini saqlash, qayta ishlash va sotishga qaratilgan infratuzilma yaratilmoqda. Masalan, Jizzax, Samarqand, Farg‘ona, Andijon kabi viloyatlarda bir necha agrologistika markazlari faoliyat boshlagan bo‘lib, ularning umumiy sig‘imi minglab tonnani tashkil etadi [2]. Shuningdek, O‘zbekiston-Rossiya hamkorligida ham agrologistika sohasida qo‘shma loyihalar amalga oshirilmoqda, bu esa xizmat ko‘rsatish darajasini yanada oshirishga imkon bermoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ham agrologistika sohasini rivojlantirish va eksport salohiyatini oshirish yagona davlat siyosati sifatida qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Umuman olganda, O‘zbekistonda agrologistika xizmati ishlab chiqarishdan tortib, mahsulotlarni iste’molchiga yetkazishgacha bo‘lgan barcha jarayonlarni bir tizimga birlashtirish va samarali boshqarishni ta’minlashga qaratilgan.

Agrologistika sohasidagi ilmiy tadqiqotlar xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Xorijiy tadqiqotchilar orasida M. Christopher, D. Lambert, J. Stock kabi mutaxassislarning logistika va ta’minot zanjiri boshqaruvi bo‘yicha ishlari alohida ahamiyatga ega. M. Christopher (2016) o‘z tadqiqotlarida agrologistikaning zamonaviy iqtisodiyotdagi o‘rnini tahlil qilib, sovutish zanjiri boshqaruvining ahamiyatini ta’kidlagan: “Sovutish zanjirining uzilishi nafaqat mahsulot sifatini, balki butun ta’minot tizimining ishonchliligini ham pasaytiradi”[3].

D. Lambert va J. Stock (2018) ta’minot zanjiri boshqaruvining strategik aspektlarini o‘rganib, agrologistikada integratsiyalashgan yondashuvning zarurligini isbotlaganlar. Ular qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini saqlash va tashish jarayonlarida axborot texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirishini ko‘rsatganlar[4].

O‘zbekistonlik olimlar orasida A. Vohidov, Sh. Rashidov, M. Ashirov va boshqalarning qishloq xo‘jaligi logistikasi bo‘yicha tadqiqotlari mavjud. A. Vohidov (2019) O‘zbekistonda agrologistika infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqqan bo‘lsa, Sh. Rashidov (2020) qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini eksport qilishda logistika xarajatlarini optimallashtirish masalalarini o‘rgangan [5]. Biroq, O‘zbekiston sharoitida agrologistika xizmatlarini kompleks rivojlantirish, ularning moliyaviy barqarorligini ta’minlash va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha tadqiqotlar hali ham yetarli emas. Bu esa ushbu mavzuni yanada chuqurroq o‘rganishni taqozo etadi.

O‘zbekistonda agrologistika xizmati vujudga kelishi va uning rivojlanishi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlar bilan mustahkamlangan. Jumladan, 2019-yilda Qishloq xo‘jaligi vazirligi, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi hamda Agrosanoat agentligi tomonidan agrologistika komplekslarini barpo etish va boshqarish bo‘yicha asosiy tashabbuslar amalga oshirildi. Ushbu jarayon Vazirlar Mahkamasi qarorlari va tegishli normativ hujjatlar asosida amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-iyuldagi “Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash va oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4406-sonli qarori ushbu sohadagi asosiy me’yoriy hujjat hisoblanadi. Hujjatda quyidagilar belgilangan: “Zamonaviy agrologistika markazlarini tashkil etish bo‘yicha investitsiya loyihalarini amalga oshirish yuzasidan chora-tadbirlar rejasi belgilansin. Xorijiy kredit liniyalari hisobidan yirik agrologistika komplekslarini tashkil etish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar rejasi muvofiq tasdiqlansin” [6]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-sonli farmoni oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, hududlarda oziq-ovqat mahsulotlarini xarid qilish, saqlash, qayta ishlash va sotish bo‘yicha agrologistika markazlarini tizimli rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Farmon matnida alohida ta’kidlanishicha: “Hududlarda oziq-ovqat mahsulotlarini xarid qilish, saqlash, qayta ishlash va sotish bo‘yicha agrologistika markazlarini tizimli rivojlantirish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish chora-tadbirlari belgilansin” [7].

So‘nggi besh yilda O‘zbekistonda agrologistika markazlari tarmog‘i sezilarli darajada kengaydi. 2024-yil holatiga ko‘ra, mamlakatda 40 dan ortiq zamonaviy agrologistika markazi faoliyat yuritmoqda. Ular Samarqand, Farg‘ona, Andijon, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro, Xorazm, Namangan, Sirdaryo va Toshkent viloyatlarida joylashgan. Umumiy sig‘im 230 ming tonnadan ortiqni tashkil etadi [8].

Ushbu markazlarda quyidagi xizmatlar ko‘rsatiladi:

1.Sovutish kameralari (0°C dan +4°C gacha);

2.Qayta ishlash sexlari (saralash, yuvish, qadoqlash);

3.Saqlash omborlari (quruq mevalar, don mahsulotlari);

4.Yuk tashish xizmatlari (sovutilgan avtotransport);

5.Marketing va savdo (ichki va tashqi bozorlar);

6.Axborot xizmatlari (narxlar, talab/taklif monitoringi).

Xalqaro hamkorlik doirasida Rossiya, Xitoy, Qozog‘iston va Turkiya bilan qo‘shma loyihalar amalga oshirilmoqda. Xususan, “O‘zbekiston-Rossiya savdo uyi” loyihasi rus bozorida o‘zbek mahsulotlarini sotishni tizimli yo‘lga qo‘yishga xizmat qilmoqda [9].

Agrologistika xizmatlarini rivojlantirishda quyidagi to‘siqlar mavjud:

Daladan markazgacha bo‘lgan masofada sovutish tizimi yo‘qligi sababli yoz faslida 25–30% mahsulot sifati yo‘qoladi;

Sovutilgan avtotransport parki talabning atigi 30% ni qondiradi;

Ba’zi hududlarda elektr energiyasi uzilishlari sovutish kameralarining ishlashiga xalaqit beradi.

Agrologistika bo‘yicha maxsus ta’lim yo‘nalishlari cheklangan;

Raqamli savodxonlik darajasi past, ayniqsa qishloq hududlarida;

Xalqaro standartlar (Global GAP, HACCP, ISO 22000) bo‘yicha bilim yetarli emas.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

Har bir tumanda kamida bitta sovutish ombori tashkil etish;

2025–2030-yillarda qo‘shimcha 100 ta zamonaviy sovutish kameralarini ishga tushirish;

Quyosh energiyasi va zaxira generatorlarini agrologistika markazlarida joriy etish.

OTMlarda “Agrologistika” va “Qishloq xo‘jaligi logistikasi” yo‘nalishlarini ochish;

Yagona agrologistika axborot platformasini ishlab chiqish (real vaqt rejimida narxlar, sig‘imlar, transport mavjudligi);

Global GAP, HACCP, ISO 22000 sertifikatlarini olishni rag‘batlantirish;

“Made in Uzbekistan” brendini xalqaro platformalarda targ‘ib qilish.

Xulosa. O‘zbekiston Respublikasida agrologistika xizmatlarini rivojlantirish qishloq xo‘jaligi sektorining raqobatbardoshligini oshirish, mahsulot yo‘qotishlarini kamaytirish va eksport salohiyatini kengaytirishning muhim omilidir. Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

Agrologistika tizimi mahsulot yo‘qotishlarini 20–30% dan 8–10% gacha kamaytirish imkonini beradi;

PQ-4406 va PF-36 hujjatlari mustahkam huquqiy baza yaratgan, ammo amaliy joriy etishni tezlashtirish zarur;

40 dan ortiq markaz faoliyat yuritmoqda, ularning sig‘imini 5 yilda 500 ming tonnaga yetkazish maqsadga muvofiq;

Asosiy to‘siqlar – infratuzilma, moliya, kadrlar, raqamlashtirish va eksport kanallari;

Taklif etilgan chora-tadbirlar sohani tubdan yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. FAO. The State of Food and Agriculture 2023: Leveraging Automation and Digitalization in Agriculture. Rome: Food and Agriculture Organization, 2023. URL: https://www.fao.org/publications/sofa/2023/en/
2. O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi. Qishloq xo‘jaligi O‘zbekistonda: statistik to‘plam. Toshkent, 2024. URL: https://stat.uz

3. Christopher M. Logistics and Supply Chain Management. 5th ed. London: Pearson Education, 2016. P. 112–135.
4. Lambert D.M., Stock J.R. Strategic Supply Chain Management. New York: McGraw-Hill, 2018. P. 89–104.
5. Vohidov A.V., Rashidov Sh.R. Agrologistika: nazariya va amaliyot. Monografiya. Toshkent: Fan, 2019. 284 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-iyuldagi “Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash va oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4406-sonli qarori. URL: https://lex.uz/docs/4503555
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi “Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va agrologistika markazlarini rivojlantirish to‘g‘risida”gi PF-36-sonli farmoni. URL: https://lex.uz/docs/6654321
8. Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. Agrologistika markazlari faoliyati tahlili. Toshkent, 2024. URL: https://invest.gov.uz
9. Jahon banki. Uzbekistan Agricultural Logistics Development Project. Washington, DC: World Bank, 2023. URL: https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan